

REPUBLICA MOLDOVA – OSTATICA PARADOXURILOR DE SECURITATE LA MAREA NEAGRĂ

Polina PANAINTE, Victor SACA

Catedra Științe Politice

The Black Sea Region located at the intersection of Russian, EU and USA interests is transforming from a „forgotten sea” in a region of geopolitical importance. The beginning of XXI century is marked by a series of structural and procedural changes in international relations and the development of a non-polar world implies a complex transition with metamorphoses of actors and their interests at the micro and macro level. Black Sea region is characterized by a series of key paradoxes that have defined its profile throughout history. These complex issues and challenges are becoming more pronounced, and if not countered, are likely to strain further the climate of the region. This article identifies and illustrates these paradoxes, in particular the ones with reference to globalization versus nationalism and security dilemmas. The goal is to contribute in assessing the current state of the region and to discuss the regional implications of the Black Sea on Moldova.

Relațiile internaționale au intrat într-o nouă eră caracterizată de schimbări structurale și procesuale, care modifică balanța de putere în lume. Criza economică globală, dilemele securității ce decurg din conflictele din Gaza, Osetia de Sud, Afganistan, combinate cu relațiile tensionate cu Pakistanul și Iranul, adaugă noi provocări pe agenda internațională. În paralel cu aceste schimbări politice și de securitate, un alt subiect actual este transformarea instituțiilor și organizațiilor internaționale ce își doresc amplificarea și consolidarea rolului lor pe arena globală contemporană.

Ordinea internațională devine în mod evident dominată de o serie de actori ce dispun de instrumente reale de influență. Potrivit lui Richard Haas, relațiile internaționale de astăzi reflectă o nonpolaritate – „o lume dominată nu de unul, două sau chiar mai multe state, ci mai degrabă de zeci de actori care posedă și care exercită diferite tipuri de putere” [1]. Acest lucru implică faptul că rivalitatea dintre marile puteri este vie și agravată de globalizare, care „a amplificat valoarea, viteza și importanța interacțiunilor transfrontaliere”, prin urmare, conducând la creșterea numărului de amenințări și vulnerabilități la adresa statelor și nemijlocit dând naștere la o stare de „tulburare non-polară” [2].

În evoluția lumii multipolare nu mai folosim concepte tradiționale, precum Europa de Vest, Europa de Est, Europa Centrală, dar operăm cu noi sintagme, aduse la rangul de concepte: Regiunea Mării Negre, Regiunea Caucaziană etc. Regiunea Mării Negre se reliefează drept o regiune care are șansa de a juca un rol în sistemul european, având o locație strategică deosebită: la intersecția dintre Europa și Asia, dintre Rusia și Orientul Mijlociu și leagă direct Europa de Sud-Est cu Europa Occidentală. În prezent, extinderea NATO și a UE au transformat această regiune în vecinătate apropiată a marilor puteri euro-atlantice, cu un potențial imens de dezvoltare. În pofida conjuncturii geopolitice avantajoase, regiunea se confruntă cu un șir de probleme care i-au definitivat profilul pe parcursul istoriei și care devin din ce în ce mai clare și urmează să se facă mai simțite [3], inclusiv în Republica Moldova.

Definirea conceptului de Regiune a Mării Negre

Problematica definirii noțiunii „regiune”, în general, și a noțiunii „Regiune a Mării Negre”, în particular, este foarte complexă. Termenul „regiune” nu are o definiție standard și poate fi găsit în literatura de specialitate sub o serie de definiții, unele foarte diferite, uneori chiar opuse. Putem găsi diverse conotații și interpretări ale „regiunii”, atât în vorbirea academică, cât și în cea populară, indicând faptul că noțiunile de *regionalism* și *regionalizare* înseamnă lucruri diferite pentru oameni diferiți.

Noțiunea „regionalism” continuă a fi una confuză. Regionalismul se referă la participarea în luarea de angajamente politice pentru organizarea unei anumite regiuni. Dacă e să vorbim *stricto sensu*, regionalismul se referă la un proiect regional specific. În unele definiții se consideră că actorii implicați în aceste angajamente politice sunt statele, pe când în altele sunt menționați actorii ne-statali. Regionalismul este văzut drept un proiect elaborat de un șir de state pentru reorganizarea unei regiunii în termeni de economie și politică [4].

Prima problemă conceptuală care apare în cazul regiunii Mării Negre este legată de definiția acesteia. Într-adevăr, regionalitatea acestui sector geografic rămâne a fi vagă. Istoria comună, proximitatea geografică și unele preocupări comune sunt suficiente pentru a produce regionalismul și să definească Marea Neagră ca o regiune, sau este nevoie ceva mai mult decât atât? Un răspuns prompt ar fi faptul că Marea Neagră nu este încă consolidată și conștientizată ca o auto-entitate distinctă. Între timp, unii actori din regiune consideră că coerența geografică este suficientă pentru abordarea Mării Negre drept regiune [5]. În acest context, și Republica Moldova este considerată o țară riverană la Marea Neagră prin accesul de 0,8 km la Dunărea Maritimă, dar și datorită setului comun de valori, tradiții sociale și istorice comune cu țările de la Marea Neagră.

S-ar putea argumenta că această corelație dintre geografie și politică, care este atât de evidentă în regiunea Mării Negre, necesită o abordare geopolitică. Conform gândirii geopolitice tradiționale, Marea Neagră ar putea fi cu siguranță descrisă ca fiind „centru geopolitic natural” sau un nou „pivot geopolitic” [6].

În plus, după cum sugerează Felix Ciută, proiectul regiunii Mării Negre, situat la intersecția conceptelor-cheie de „regiune” și „securitate”, este definit de amenințările la adresa securității în calitate de coagulant-cheie regional [7].

Alexandru Goncharenko vorbește despre revenirea abordării geopolitice a regiunii Mării Negre în discursul științific actual: „Din punctul de vedere al geopoliticii clasice, regiunea extinsă a Mării Negre este una din pietrele de temelie ale stabilității și securității euro-asiatice. Aceasta face parte dintr-o zonă extrem de importantă și sensibilă – cu resurse naturale imense și coridoare strategice de transport al energiei. Controlul asupra acestei regiuni determină controlul regiunii Euro-Asiatice atât în prezent, cât și în viitor. Din acest motiv, zona Mării Negre a fost un centru de greutate al intereselor geopolitice, politico-militare, financiar-economice ale puterilor globale și regionale” [8].

Prin derogare de la această abordare geopolitică-materialistă, King merge mai departe, subliniind că Marea Neagră nu ar trebui să fie abordată doar ca rezultat al calculelor geopolitice, ci ca un produs al istoriei, în sensul că în trecut a existat o rețea de conexiuni care ar putea reapărea. În acest sens, el este destul de prudent pentru a adăuga că regiunile nu trebuie neapărat să împărtășească trăsături unificatoare gen cultură, religie sau limbă comună. Dimpotrivă, formarea unei regiuni depinde în primul rând de conexiunile care formează legături durabile între oamenii și comunitățile dintr-o zonă sau alta [9].

Regiunea Mării Negre a devenit rapid un pod de importanță capitală între comunitatea Euro-Atlantică și zona strategică Orientul Mijlociu – Marea Caspică – Asia Centrală. În ceea ce privește propria istorie, regiunea a fost mereu predispusă la diferite tipuri de conflicte (interne și externe) prin care noile realități și vechile tensiuni au coexistat [10].

În lipsa unei structuri instituționale puternice, regiunea continuă să fie separată de conflicte, blocate și restricții de comerț, caracterizate prin relații complexe de cauzalitate. În general, regiunea a fost dintotdeauna vulnerabilă la capitolul dialog politic și instituțional. Dinamica insecurității, inclusiv conflictele „înghețate”, precum și diferitele mișcări separatiste; securitatea petrolului și a conductelor de gaze naturale; procesul dificil de democratizare a statelor slabe; amplificarea criminalității organizate; riscurile ecologice și subdezvoltarea economică au fost susținute de o lipsă de încredere între statele din regiune și alți actori internaționali. Ca rezultat, regiunea nu pare a fi influențată de spiritul de cooperare regională care a început oficial în iunie 1992 prin înființarea Organizației de Cooperare Economică la Marea Neagră (OCEMN). OCEMN a fost creată de către guvernele a 11 state: Albania, Armenia, Azerbaijan, Bulgaria, Georgia, Grecia, Moldova, România, Rusia, Turcia și Ucraina. În 2004 a avut loc prima extindere, organizația incluzând încă două state: Serbia și Muntenegru. Astăzi, OCEMN reprezintă cea mai avansată formă de cooperare regională în zona Mării Negre. Planul inițial care prevedea crearea unei zone de liber schimb s-a dovedit a fi unul ireal și a obținut un suport politic limitat. Diversitatea angajamentelor internaționale și aderarea mai multor state membre ale OCEMN la legislația și regulile UE au făcut ca stabilirea unui regim economic regional unitar să devină o sarcină aproape imposibilă. Remarcăm că Republica Moldova, precum și celelate state din regiune, în pofida aderării la unele structuri regionale la Marea Neagră, și-au orientat atenția mai mult în afara regiunii decât spre interacțiunea cu vecinii lor. Între timp, atenția marilor puteri regionale, precum Rusia și Turcia, a fost îndreptată spre regiune, obiectivul lor fiind în mod tradițional transferarea acestei regiuni în sfera lor de influență [11].

Vectorii politicii externe confuze a actorilor din regiune duc la o lipsă de încredere între state și împiedică procesul de soluționare pe cale amiabilă a conflictelor înghețate, a separatismului din Transnistria, Osetia de Sud, Abhazia, Karabahul de Munte.

Devine din ce în ce mai importantă poziția Turciei în regiune. Aici ne întrebăm: cum o putere regională precum Turcia, cu aspirații pentru un rol regional și global mai mare (dorința de a participa la G-20, model de țară islamică moderată, vicepreședintă a Alianței Civilizațiilor, lider regional etc.), va reacționa la creșterea influenței rusești în regiunea respectivă? Bigemonia ruso-turcă la Marea Neagră se poate acutiza după prelungirea acordului de menținere a flotei rusești în regiune (la Sevastopol, Ucraina, până în 2042), care demonstrează angajamentul crescând al Rusiei pentru Marea Neagră și protecția zonei sale de influență. Plus la aceasta, Turcia a simțit recent limite în acțiunea sa când a fost muștrată de unele state UE pentru faptul că a încercat să șantajeze UE cu sprijinul pentru conducta Nabucco în negocierile sale de aderare la UE.

Trezește curiozitate și o altă întrebare: care vor fi progresele Republicii Moldova în procesul de integrare europeană și care vor fi perspectivele euro-atlantice ale țării noastre, ținând cont de faptul că Rusia și vecinul nostru direct Ucraina își intensifică cooperarea bilaterală și vor duce o politică de împiedicare a prezenței euro-atlantice în regiune? În acest context, Marea Neagră se confruntă cu mai multe provocări combinate cu un echilibru fragil de putere.

Conflictul energetic dintre Rusia și Ucraina din decembrie 2008-ianuarie 2009 este un indicator clar al importanței securității energetice pentru regiune și clienții săi, în special pentru Uniunea Europeană. În cazul regiunii Mării Negre, problema energetică este nu doar o preocupare de securitate națională și regională, dar și un teren de testare a relațiilor dintre producătorii de energie (țări din regiunea Mării Caspice: Rusia, Azerbaidjan, Turkmenistan etc.), țările de tranzit (Rusia, Georgia, Turcia, Ucraina etc.) și țările consumatoare de energie (în mare parte din UE). În cele din urmă, problema securității energetice este un teren demonstrativ de cooperare UE-Rusia.

Înteruperea aprovizionării cu energie reprezintă o amenințare serioasă și la adresa securității Republicii Moldova. Din acest punct de vedere, Republica Moldova s-a dovedit dependentă de curentul electric, petrolul și gazele importate, venite în special din Est.

O posibilitate pentru Moldova de a evita dependența de Federația Rusă în ceea ce privește gazul este de a-și intensifica cooperarea la Marea Neagră atât cu România, cât și cu Ucraina, pentru a putea participa la proiectul Nabucco sau White Stream. Conectându-se la Nabucco, Moldova ar primi energie din Asia Centrală prin conductele ce vor traversa România în regiunea Dobrogei, dar pentru aceasta este nevoie de un sprijin enorm din partea României.

Cooperarea bună cu Ucraina ar permite Moldovei să adere la proiectul White Stream, proiect ce presupune construirea unei ramificații a conductei Baku-Tbilisi-Erzurum și care ar putea transporta gaz azer prin Georgia către România, Ucraina și alte țări ale Europei Centrale [12]. Un argument în favoarea acestuia ar fi și existența interconexiunilor între sistemele de conducte ale Republicii Moldova cu Ucraina.

O altă preocupare în regiune este guvernarea inefficientă. Statele problemă sunt caracterizate în principal de refuzul lor de a juca după reguli – susținere directă sau implicită pentru terorism, tolerarea traficului (de persoane, arme, droguri, contrabandă) sau acordarea de ajutor pentru proliferarea armelor de distrugere în masă (NBC – nucleare, bacteriologice și chimice).

Republica Moldova se înscrie la moment în rândul statelor slabe, cu o corupție instituționalizată și incapacitate de a controla fenomenele criminale, conexiunile cu grupurile teroriste existente în stânga Nistrului.

Credibilitatea îndoielnică față de Ucraina și Georgia în capacitatea de a transpune în practică promisiunile făcute în timpul revoluțiilor Oranj și a Rozelor a creat un vid de interes al structurilor internaționale în regiune, ceea ce a facilitat creșterea importanței Republicii Moldova. Astfel, un șir de organizații internaționale și-au redirecționat atenția spre Moldova și contribuie în prezent la consolidarea economică a statului și la manifestarea acestuia în regiune.

UE își propune o evaluare detaliată a procesului de asociere a Republicii Moldova și stabilirea indicatorilor măsurabili pentru aceste progrese, precum și suport în dezvoltarea capacității de utilizare eficientă și responsabilă a puterii de către guvern.

Rolul Uniunii Europene în regiunea Mării Negre s-a lăsat așteptat până recent, când au apărut mai multe inițiative regionale: Sinergia Mării Negre [13], lansată în 2007, și Parteneriatul Estic, lansat în 2008. Ambele sunt proiecte ambițioase, deși oarecum contradictorii, și complementare politicilor de intensificare a angajamentului în vecinătatea estică a Uniunii [14]. Pe de altă parte, Uniunea a lansat o misiune de monitorizare în Georgia (EUMM) începând cu luna octombrie 2008, în cadrul politicii europene de securitate și de apărare în timp ce a fost implicată activ în medierea litigiului dintre Rusia și Ucraina pe marginea gazului. De asemenea,

UE a adoptat în decembrie 2008 un raport, recomandările căruia vin să întărească Strategia de Securitate Europeană și prin intermediul căruia UE își propune un angajament mai activ în asigurarea securității energetice, în soluționarea conflictelor prelungite din regiune și, inclusiv, intensificarea relațiilor cu vecinii UE.

Republica Moldova trebuie să învețe o lecție din experiențele ce vizează relațiile Georgiei și Ucrainei cu Rusia, și anume: că trebuie acordată atenție vecinilor în timp ce ei nu caută să se integreze cu Occidentul. Cu alte cuvinte, o mai bună integrare a Republicii Moldova în structurile euro-atlantice nu trebuie să implice ruperea relațiilor cu vecinii mai puternici care nu au asemenea ambiții. Cooperarea regională cu toți actorii de la Marea Neagră trebuie să fie percepută drept măsură de evoluție constructivă a statului.

Paradoxuri la Marea Neagră

Regiunea Mării Negre este o regiune ce se confruntă cu mai multe paradoxuri, în mare parte datorită prezenței unui număr de state relativ slabe, care caută și au nevoie de protectori, consultanți sau hegemoni, puteri regionale sau extraregionale, care, la rândul lor, caută să-și fortifice rolul în regiune.

Contradicțiile caracteristice regiunii pot fi sistematizate:

- ✓ Regiunea Mării Negre a devenit o nouă frontieră strategică pentru Europa, Rusia și Statele Unite în ceea ce privește securitatea energetică, conflictele înghețate, comerțul, migrația, precum și alte domenii-cheie [15]. Deși există mai multe linii de demarcație între statele din regiune, există și stimulente clare pentru cooperarea regională. Există, așadar, o luptă continuă între obstacole și stimulente pentru o cooperare regională.
- ✓ Din punct de vedere economic, regiunea Mării Negre este una dintre regiunile cu cea mai rapidă creștere din lume, cu indicatori socioeconomiци pozitivi la nivel regional, dar cu mari discrepanțe între diferite state din regiune.
- ✓ Diferențele economice dintre statele din regiune, creșterea bunăstării unor țări (datorită exploatarea gazului și petrolului) duc la creșterea comerțului cu arme în speranța rezolvării problemelor separatiste, precum cea din Karabahul de Munte. Conform lui Steven Main, legătura tradițională dintre creșterea bunăstării economice și descreșterea amenințărilor militare nu este valabilă în cazul regiunii Mării Negre, care este una dintre puținele regiuni din lume unde creșterea bunăstării ar putea duce la reluarea ostilităților [16].
- ✓ Energia și securitatea energetică acționează ca un factor de consolidare a securității și a cooperării regionale, dat fiind faptul că atât petrolul, cât și gazele naturale sunt produsele și resursele naturale de bază necesare pentru economia modernă globalizată. Cu toate acestea, corelația dintre energie, războaiele conductelor, restricțiile impuse de Convenția de la Montreux în ceea ce privește tonajul navelor militare cu drept de ieșire în Marea Neagră, plus perceperea hegemoniei ruso-turce în ceea ce privește influența la Marea Neagră, amplifică concurența energetică și contribuie la divizarea poziției statelor din regiune.
- ✓ Cooperarea regională este umbrită la Marea Neagră de legăturile statelor cu Uniunea Europeană, care preferă o eventuală aderare la UE în detrimentul cooperării regionale. Devine din ce în ce mai actuală dezbaterea pe marginea confuziei dintre Sinergia Mării Negre și Parteneriatul Estic [17]. Noțiunea de vecinătate și modul în care aceasta este percepută de către principalele părți interesate este o enigmă majoră. Este vecinătatea un mijloc de consolidare a cooperării sau un motiv de concurență și divizare?
- ✓ Instituționalizarea cooperării statelor din regiune s-a dovedit a fi un efort dificil, în pofida interesului manifestat de unele părți.
- ✓ Cel mai provocator paradox este legat de coexistența dintre globalizare și naționalismul înrădăcinat în regiunea Mării Negre extinse.

Factorii menționați pot servi drept motive de instabilitate pentru Republica Moldova, dar și potențial pentru stabilitate și cooperare de lungă durată cu Ucraina, Rusia, România, Turcia.

În concluzie putem menționa că relația dintre Republica Moldova și Marea Neagră este condiționată în primul rând de confuzia în definirea conceptului de regiune, care adesea este exclusiv și prea îngust perceput. Moldova a investit resurse în sporirea gradului de participare regională la Marea Neagră, dar a fost reticentă în consolidarea acestor parteneriate, ducând adesea o politică externă inconsecventă.

Hegemoniile relevante, precum Rusia, Uniunea Europeană, Statele Unite (și Turcia), au fost preocupate de imperatiivele lor naționale, neglijând necesitățile celorlalte state riverane, privite în continuare drept sisteme subordonate. În consecință, cultura cooperării regionale nu a fost promovată și, respectiv, regiunea

continuă să oscileze între a fi o zonă cu potențial inflamator sau un model nereușit de cooperare regională instituționalizată.

Republica Moldova, parte a regiunii Mării Negre și parte integrantă a vecinătății UE cu Rusia, are nevoie de orientare, acțiuni de cooperare și o implicare mai mare a părților interesate în consolidarea statului prin reintegrare, democratizare și creștere economică. Rămâne de văzut dacă acest lucru este posibil, evident fiind faptul că există un mare potențial pentru continuarea cooperării Republicii Moldova în regiunea Mării Negre.

În același timp, multiplele contradicții combinate cu echilibrul fragil de putere între Uniunea Europeană, Rusia și Statele Unite, cu forțele naționaliste înrădăcinate în regiune, ar putea transforma regiunea Mării Negre într-o regiune victimă permanentă a antagonismelor tradiționale.

Referințe:

1. Hass R.N. The age of nonpolarity – What will follow US dominance? // *Foreign Affairs*, 2008, May-June p.44-56.
2. Ibidem, p.44-48.
3. Cornell Svante, Anna Jonssons, Niklas Nilsson. The wider Black Sea region: An emerging hub in European Security // *Silk Road paper*. Washington and Upsala: Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program, 2006.
4. Gamble Andrew, Anthony Payne. *Regionalism and world order*. - Londra: Macmillan, 1996, p.2.
5. Aydin Mustafa. *Europes next shore: the black sea region after EU enlargement*. Publicație periodică, nr.53. - Paris: EU Institute for Security Studies, 2004, p.5.
6. Pavliuk Alexander, Ivanca Klympush-Tsintsadze. *The black sea region: Cooperation and Securitz Building*. - Armonk, NY: M.E. Sharp and East West Institute, 2004, p.9.
7. Ciută Felix. *Regiune? De ce regiune? Securitate, Hermeneutică și formarea regiunii Mării Negre* // *Geopolitica*, 2008, nr.13:1, p.120-147.
8. Goncerenco Alexander. *The wider black sea area: new geopolitical realities, regional securitz, structures and democratic control: a Ukranian view*. NATO Defence College. Publicație periodică, 2005, nr.11-2, p.23.
9. King Charles. *The Black Sea – a history*. - Oxford: Oxford University Press, 2004, p.6-7.
10. Nuryev Elkhan. *Geopolitical breakthrough and emerging challenges: The case of South Caucasus* // *Journal of International Affairs*, 2002, nr.6, p.1-2.
11. Lynch D. *A regional and security dynamic. In the south Caucasus: A challenge for the EU*. Ediția D. Lynch. Chaillot Paper. - Paris: EUISS, 2003, p.9,10.
12. *Moldova a aderat la Proiectul White Stream*, Ion Draghisteanu, <http://www.eco.md/article/5249/>
13. *Comisia Europeană. Sinergia Mării Negre – o nouă inițiativă de cooperare regională*. Aprilie 2007. http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com07_160_ro.pdf
14. Tsantoulis Yannis. *The black sea synergy and the Eastern Partnership: different centers of gravity, complementarity or confusing signals to the region?* // *ICBSS Policz Brief*, 2009, no.12.
15. Hamilton D. and G. Mangott. *The wider black sea region in the 21st centruy: Strategic, economic and energy perspectives*. - Washington DC: Centre for Transatlantic Relations, 2008.
16. Main S. *The bear, the peacock, the eagle, the sturgeon and the black, black oil: Contemporary regional power politics in the Caspian Sea* // *Arag Caucasus*, 2006, Series 5, no.67, p.2.
17. Tsantoulis Yannis. *The Black Sea Synergy and the Eastern Partnership: Different Centres of Gravity, Complementarity or Confusing Signals to the region?* // *ICBSS Policz Brief*, 2009, no 12.

Prezentat la 24.09.2010